

Öğretmenler için kılavuz

Hazırlayan:

DEB-DEHB destek

Posta Kutusu 12187, 2341 Lefkoşa, Kıbrıs

Tel: +357-22446592, Faks: +357-22446593

Elektronik posta: HYPERLINK "mailto:info@add-adhd.org.cy" info@add-adhd.org.cy

HYPERLINK "http://www.add-adhd.org.cy" www.add-adhd.org.cy

ADD - ADHD
[SUPPORT]

Kayıt no. 2652

Kılavuzun ortak olarak hazırlandığı kurum:

Özel Eğitim Derneği

Lefkoşa, Kıbrıs

Tel: +90-392-2289506

USAID ve UNDP tarafından
finanse edilen ve UNOPS tarafından
icra edilen İki Toplumlu Kalkınma
Programının desteğiyle hazırlanmıştır.

UNDP ve UNOPS bu yayının içeriğinden sorumlu değildir.
Yayının içeriği BM'in resmi politikasını yansıtmamaktadır.

DEB - DEHB
Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu

Öğretmenler
İçin
[Kılavuz]

Kıbrıs'ta faaliyet gösteren DEB-DEHB Destek, kamuoyunda DEB-DEHB konusuna gösterilen ilgiyi artırmak için her gün çaba gösteren ve emek veren dünya üzerindeki tüm ebeveynlere, öğretmenlere, doktorlara ve uzmanlara teşekkür eder.

Sizler bizim ilham kaynağımızsınız.

Ayrıca DEB-DEHB Desteğın faaliyetlerininin devam ettirilmesi, bu kitapçığın hazırlanması ve Kıbrıs' taki faaliyetlerimizin tümünün yerine getirilmesi için zamanlarının ve enerjilerinin büyük bir kısmını gönüllü olarak bizlere ayıran tüm DEB-DEHB Destek üyelerine ve ortak çalışanlarına teşekkür etmek istiyoruz.

Susan J. Chrysostomu
Başkan ve Kurucu

Derneğimizin sunduğu hizmetler arasında:

- **Dersler**
- **Seminerler**
- **Destek grupları**
- **Rehberlik/ özel öğretmenlik ve**
- **Avukatlık hizmetleri bulunmaktadır**

DEB-DEHB Destek Posta kutusu 12187, 2341 Lefkoşa, Kıbrıs

Tel: +357-22446593

Elektronik posta: HYPERLINK "mailto:info@add-adhd.org.cy" info@add-adhd.org.cy,
HYPERLINK "http://www.add-adhs.org.cy" www.add-adhs.org.cy

Öğretmenler İçin [Kılavuz]

İçindekiler

Giriş	4
DEHB yaşayan çocukların teşhis edilmesi	4
DEHB yaşayan çocuklara başarılı bir öğretim programı uygulanabilmesi için belirlenmiş genel strateji	6
Belirlenen stratejinin uygulanması: DEB/DEHB yaşayan çocuklar için uygulanacak programın başarılı olabilmesi için gerekli olan 3 unsur	7
➤ 1. Akademik öğretim	7
1.1. Dersin sunulması	7
1.2. Dersin işlenmesi	8
1.3. Dersin bitirilmesi	11
1.4. Öğretim faaliyetlerinin bireyselleştirilmesi	11
1.5. DEHB yaşayan çocukların akademik öğretimlerinde fayda sağlayacak organize olma ve çalışma becerileri	12
➤ 2. Davranışlarla ilgili müdahaleler	14
2.1. Etkin davranış müdahale teknikleri	14
➤ 3. Sınıf ortamı	18
3.1. DEHB yaşayan çocuklar için özel oturma düzenlerinin ayarlanması	18
3.2. Öğretim gereçleri ve fiziksel öğrenim koşulları	19
Sonuç	20

Giriş

Dikkat eksikliği, aşırı hareketlilik, ve dürtüsellik, Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğunun (DEHB) en önemli semptomlarını oluşturmaktadır. Bir çocuğun akademik başarısı, genelde çocuğun, kendisine verilen görevleri, öğretmenlerin beklentilerini ve sınıf ortamındaki yükümlülüklerini, dikkatinin en asgari biçimde dağılmasına izin verecek şekilde yerine getirme becerisine bağlıdır. Yukarıda değinilen böyle bir yeteneğe sahip olmak öğrencilerin gerekli bilgileri öğrenmelerini, verilen ödevleri tamamlamalarını ve sınıf içerisinde yapılan aktivite ve tartışmalara katılmalarını sağlamaktadır. (Forness & Kavale, 2001). Bir çocuğun DEHB semptomları ile ilişkilendirilebilecek davranışlar sergilemesi, ve buna mukabil uygun öğretim metodolojileri veya müdahalelerin uygulanmaması durumunda meydana gelebilecek sonuçlar arasında, çocuğun akademik hayatın gerekliliklerini yerine getirme ve arkadaşları ile ilişki kurma konusunda zorluklar yaşaması bulunmaktadır.

DEHB yaşayan çocukların teşhis edilmesi

ABD'de DEHB yaşayan ve sayıları 1.46--2.46 milyon arasında oldukları tahmin edilen çocuk bulunmaktadır: söz konusu çocuklar öğrenci nüfusunun %3-5ini teşkil etmektedirler (Stevens, 1997; Amerika Psikiyatri Derneği, 1994). DEHB yaşadıkları teşhis edilen erkek çocuk sayısı DEHB teşhisi konulan kız çocuklarının sayısından daha fazladır; konu üzerinde yapılan araştırmaların birçoğunda ortaya konulan sonuçlar, DEHB yaşadığı teşhis edilen erkek çocuk sayısının DEHB teşhisi konulan kız çocuk sayısından 4 ile 9 kat daha fazla olduğunu işaret etmektedir. (Bender, 1997; Hallowel, 1994; Rief, 1997). Her ne kadar DEHB yıllar boyunca 3 yaş civarlarında teşhis edilebilen ve ergenlik çağına girilmesiyle ortadan kaybolan çocukluk dönemine ait bir bozukluk olarak değerlendirilirdiyse de, DEHB yalnızca çocukları etkileyen bir bozukluk değildir. DEHB yaşayan çocukların yaşları ilerledikçe, DEHB semptomlarında da farklılıklar gözlemlenebilmesine rağmen, DEHB yaşayan birçok çocuğun söz konusu bozukluğu çocukluk dönemi sonrasında da yaşamaya devam ettiği günümüzde bilinen bir gerçektir (Mannuzza, Klein, Bessler, Malloy, & LaPadula, 1998).

DEHB ile ilişkilendirilen davranışlar çocukların yaşları ilerledikçe değişiklik göstermektedir. Örneğin, okul öncesi çağıdaki bir çocuk çoğu zaman aşırı motor hareketliliği sergileyebilmektedir—koşmak, tırmanmak ve sık sık bir aktiviteden bir diğerine geçmek. Yaşça daha büyük çocuklarsa yerlerinde duramayıp oturdukları yerde kıpır kıpır olabilmekte ve sandalye ve masa ile oynayabilmektedirler. DEHB yaşayan ergenlik yaşındaki çocuklar genellikle daha içe kapanık ve daha az konuşkan olmaktadır. Söz konusu çocuklar genelde düşüncelessizce hareket etmekte ve daha önceden belirlenmiş olan planlar, yapılması gereken görevler ve ev ödevlerini dikkate almaksızın spontane tepkiler verebilmektedirler.

Amerikan Psikiyatri Derneği (APA) (1994) tarafından yayımlanan Zihinsel Bozuklukların Teşhisi ile ilgili Statistiki Kılavuz'un 4'ncü baskısına (DSM-IV) göre, DEHB'ni söz konusu bozukluğu yaşayan kişiler tarafından sergilenen davranışlar ile tanımlamak mümkündür. DEHB yaşayan kişiler aşağıda belirtilen davranış kombinasyonlarını sergilemektedirler:

- Elleri ve ayakları kıpır kıpırdır, veya oturdukları yerde duramazlar (DEHB yaşayan ergenlik çağındaki çocuklarda huzursuz davranışlar gözlemlene bilmektedir);
- Yerlerinde oturmaları gerekirken bunu yapmakta güçlük çekerler;
- Dikkatlerini muhafaza etmekte, ve yerine getirilecek görevlerde, oyunlarda ve grup çalışmalarında sıralarını beklemekte sorun yaşarlar;
- Yöneltilen soruların tamamını dinlemeden ve düşünmeden pat diye cevap verirler;
- Verilen talimatları takip etmekte ve yerine getirilecek görevleri organize etmekte güçlük çekerler;
- Henüz tamamlanmamış bir aktiviteden bir diğer aktiviteye geçerler;
- Ayrıntılara yeteri kadar dikkat etmezler ve dikkatsizlikten kaynaklanan basit hatalar yaparlar;
- Verilen görevleri veya faaliyetleri yerine getirmekte kullanılması gereken eşyaları kaybederler;
- Başkalarının konuşmalarını dinlerken konsantrasyonlarını muhafaza etmekte zorluk yaşarlar veya konuşan kişinin sözünü keserler;
- Ruhsal durumlarında büyük gel-gitler yaşarlar; ve
- Kendilerine zevk veren şeyleri erteleme konusunda önemli problemler yaşarlar.

DEHB yaşamakta olan çocuklar yukarıda belirtilen davranış şekillerinin farklı kombinasyonlarını sergilerler ve çoğunlukla iki ana kategori dahilinde sınıflandırılabilirler: davranışlarda bulunurlar: konsantrasyon eksikliği ve aşırı hareketlilik-dürtüsellik. Bozukluğun 3 alt tipi DSM-IV'de belirtilmiştir: baskın anlamda dikkatsiz DEHB tipi, baskın anlamda hiperaktif-dürtüsel DEHB tipi ve birleşik tipler (Amerikan Psikiyatri Derneği (APA), 1997.) Örneğin, aşırı hareketlilik ve dürtüsellik yaşamayan, ancak DEHB yaşamakta olan çocuklar aşırı hareketlilik ve yerinde duramama gibi davranışlar sergilemek yerine hayal kurma, letarjik veya huzursuz davranışlarda bulunma ve yapılması gereken okul ödevlerini çoğu zaman eksik yapma gibi davranışlar sergilerler. Ancak, yukarıda belirtilen davranışların hepsine söz konusu bozukluğu yaşayan kişilerin tümünde rastlanmamaktadır. DEHB yaşayan çocuklar sık sık desteklenip teşvik edildikleri veya çok sıkı bir kontrol altında tutuldukları zaman dikkatlerini bir konuya odaklayabilmektedirler. Yeni ortamlarda veya birebir ilişkilerde de genellikle dikkatin bir noktada odaklanabildiği gözlemlenmiştir. Yukarıda belirtilen semptomların bazıları sık sık diğer çocuklarda da gözlemlense de, söz konusu semptomlar DEHB yaşayan çocuklarda daha sık ve daha şiddetli bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

DEHB yaşayan çocukların yetersizlikleri, bozukluğun teşhis süreci ve söz konusu çocukların genel anlamda sahip oldukları özelliklerin anlaşılması, başarılı olabilecek öğretim stratejilerinin ve aktivitelerin belirlenebilmesi ve uygulanabilmesinde büyük önem taşımaktadır. Bu bilgiye sahip olmak aynı zamanda genellikle DEHB yaşamayan çocuklar için de yararlı olabilecek başarılı stratejilerin değerlendirilmesi ve uygulanmasında yardımcı olacaktır.

DEHB yaşayan çocuklara başarılı bir öğretim programı uygulanabilmesi için belirlenmiş genel strateji

DEHB yaşayan çocukların eğitimi konusunda başarılı olmuş öğretmenler genellikle 3 aşamadan oluşan bir strateji kullanmaktadırlar. Söz konusu öğretmenler işe öncelikle DEHB yaşayan çocukların kendilerine özgü ihtiyaçlarını belirlemekle başlarlar. Örneğin, öğretmen DEHB yaşayan çocukların nasıl, ne zaman ve hangi sebeplerden ötürü dikkat eksikliği yaşadığını, dürtüsel davranışlar sergilediğini ve aşırı hareketli olduğunu belirler. Öğretmen daha sonra ne tür bir akademik öğretim, davranışsal müdahaleler ve sınıf ortamının DEHB yaşayan çocukların ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikte olduğunu göz önünde bulundurarak farklı öğretim stratejileri benimser. Öğretmen son olarak bu stratejilerin tümünü bireyselleştirilmiş öğretim programı (BÖP) denilen bir program, veya sınıfta bulunan diğer öğrencilere de uygulanan öğretim stratejilerine entegre edilecek bir diğer bireysel program yaratmak için kullanır. Sözünü ettiğimiz üç aşamalı strateji özet olarak aşağıdaki gibidir:

- **Çocuğun kendine özgü ihtiyaçlarının ve yetenekli olduğu alanların belirlenmesi.** Sınıfınızda bulunan ve DEHB yaşayan çocukların eğitsel ihtiyaçlarını ve bu çocukların yetenekli olduğu alanları belirleyin. Farklı disiplinler üzerinde uzmanlaşmış üyelerden oluşan bir ekip ve DEHB yaşayan çocukların ebeveynlerinin katkısı ve işbirliği ile bozukluğun teşhis edilmesinde kullanılan stratejiler ve sınıf gözlemlerinden yararlanarak çocukların eğitimsel ve davranışsal ihtiyaçlarını belirleyin. Öğrenim tarzları envanterleri gibi değerlendirmeler DEHB yaşayan çocukların yetenekli olduğu alanların belirlenmesinde ve verilecek eğitimin bu alanlar temel alınarak şekillendirilmesinde kullanılabilir. Problem yaratıcı davranışların gözlemlendiği ortam ve durumlar yapılacak olan değerlendirmede göz önünde bulundurulmalıdır.
- **Uygun öğretim stratejilerinin belirlenmesi.** Hangi öğretim stratejilerinin çocukların akademik ve davranışsal ihtiyaçlarını karşılayabileceğini tespit edin. Konuya ve çocukların yaş seviyelerine uygun olan ve çocukların ilgisini çekecek aktiviteler belirleyin.
- **Özel öğretim hizmeti alan çocuklar için bir BÖP çerçevesinde uygulanacak uygun aktivitelerin entegre edilmesi.** Diğer eğitimcilere ve ebeveynlere de danışarak yıllık hedefleri ve özel öğretim hizmetleri ile bu amaçların yerine getirilmesi için ihtiyaç duyulan ek destek ve hizmetleri yansıtacak bir BÖP yaratılmalıdır. Sınıfınızda bulunan DEHB yaşayan çocuklar için belirlenmiş öğretim stratejileri ile sınıfınızda bulunan diğer öğrencilerin için uygulanacak öğretim stratejilerini nasıl entegre edeceğinizi planlayın.

DEHB yaşayan çocuklar birbirlerinden farklı olduklarından, tüm çocuklar için yararlı olabilecek tek bir öğretim programı, strateji veya ortamdaki söz etmenin mümkün olmadığı daima hatırlanmalıdır.

Belirlenen stratejinin uygulanması: DEB/DEHB yaşayan çocuklar için uygulanacak programın başarılı olabilmesi için gerekli olan 3 unsur

DEHB yaşayan çocuklar üzerinde başarılı olan programlar aşağıda belirtilen üç unsuru entegre edebilen programlardır:

- **Akademik öğretim;**
- **Davranışsal müdahaleler; ve**
- **Sınıf ortamı.**

Elinizdeki kaynağın geriye kalan bölümünde bu üç unsurun bir program dahilinde birbirine nasıl entegre edilebileceği anlatılmakta ve DEHB yaşayan çocuklara sınıf ortamında yardımcı olabilecek stratejiler geliştirilmesi konusunda öneriler sunulmaktadır. Tavsiye edilen birçok tekniğin sınıfta bulunan ve DEHB yaşamayan diğer çocukların da öğrenimine katkıda bulunmak gibi ekstradan bir avantajı da beraberinde getireceğinin altının çizilmesi gerekmektedir. Ayrıca, her ne kadar genel olarak ilkököl çağındaki çocuklar için kullanılmış olsalar da, aşağıda belirtilen stratejiler daha ileri yaşlarda olan çocuklar için de yararlıdır.

1. Akademik öğretim

DEHB yaşayan çocukların en etkin şekilde eğitilebilmesi için gerekli olan önemli unsurlardan birincisi etkin bir akademik öğretimdir. Öğretmenler verdikleri her dersin sunuluş, işleniş ve sona erdiriliş esnasında etkin öğretim ilkelerini uygulayarak DEHB yaşayan öğrencilerin başarılı olmalarında yardımcı olabilirler. Aşağıda yer alan teknikler ve tartışmalar genel anlamda uygulanan öğretim süreci ile ilgilidir (ders konuları içinden); spesifik ders konuları için belirlenmiş olan stratejiler Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Yaşayan Çocuklara Öğretmenlik Yapmak: Eğitsel Stratejiler ve Uygulamalar (2004) adlı kitabın kısaltılmış versiyonunda yer almaktadır.

1.1. Derslerin sunulması

Dikkatli bir şekilde yapılandırılmış bir ders—öğretmenin halihazırda vermekte olduğu derste öğrencilerinin ne öğrenmesini istediğini açıkladığı ve öğrenilmesini istediği bilgi ve becerileri daha önce vermiş olduğu derslerin konteksti içerisinde aktardığı bir ders—DEHB yaşayan çocukların hedeflenen bilgi ve becerileri en iyi öğrenebilecekleri ders ortamını oluşturmaktadır. Etkin öğretmenler öğrencilerinin ne öğrenecekleri ve sınıfta nasıl davranmaları gerektiği yönündeki beklentilerini önceden görebilen öğretmenlerdir. Birtakım eğitsel stratejilerin özellikle bu süreci kolaylaştırmakta yararlı olduğu tespit edilmiştir:

- **Öğrencilerinize işlenecek konular ve yapılacak aktiviteler hakkında ders başında kısaca bilgi verin.** Yapılacak olan değişik aktiviteleri sırasıyla ve süratli bir şekilde öğrencilerinize özetleyerek öğrencilerinizi o gün işleyeceğinize derse hazırlayın.

Örneğin, öğrencilerinize bir önceki derste işlemiş olduğunuz konunun kısa bir tekrarının yapılacağını, bunu müteakip yeni konuya geçileceğini, ve her öğrencinin hem yalnız olarak, hem de grup halinde iştirak edeceği aktivitelerin yapılacağını belirtiniz.

- **Daha önce işlenen konuların tekrarını yapınız.** Bu konuda daha önceki derslerde öğrenilmiş olan bilgilerin tekrarını yapınız. Örneğin, öğrencilere dün işlenen dersin odak noktasının çıkarma işleminde yeniden gruplandırmanın nasıl yapılacağını öğrenilmesi olduğunu belirtin. Yeni ders konusunu anlatmaya başlamazdan önce örnek birkaç problemi tekrardan gözden geçirin.
- **Derslerde nelerin öğrenilmesinin hedeflendiğini belirleyiniz.** Ders sırasında öğrencilere öğretilmesi hedeflenen konuları belirtin. Örneğin, öğrencilere o günkü dil dersinde Paul Bunyan tarafından yazılmış bir öykünün okunacağını ve öyküde geçen yeni kelimelerin tanımlanacağını açıklayın.
- **Öğrencilerden beklenen davranış şekillerini belirleyiniz.** Öğrencilerden ders esnasında nasıl davranmaları beklendiğini açıklayın. Örneğin, öğrencilere oturdukları yerde öğretmen tarafından verilmiş olan görevi yerine getirirken yanlarında bulunan arkadaşları ile sessiz bir şekilde konuşabileceklerini, veya size birşey söylemek isterlerse parmak kaldıracabileceklerini belirtin.
- **Ders esnasında öğrencinin ihtiyaç duyacağı malzemeleri belirleyiniz.** Ders esnasında öğrencilerin ihtiyaç duyabilecekleri tüm gereçler, bu gereçlerin ne olduklarını öğrencilerin tahminine bırakmak yerine, öğretmen tarafından öğrencilere açıklanmalıdır. Örneğin, öğrencilere günlük yazımı için günlük ve kaleme, sanat dersleri içinse boya kalemlerine, makasa ve renkli kağıtlara ihtiyaçları olduğunu açıklayın.
- **Ek olarak kullanılacak olan kaynakları belirleyiniz.** Öğrencilere dersi daha iyi anlayabilmek için nerden yardım alabileceklerini açıklayınız. Örneğin, herhangi bir alıştırmanın nasıl tamamlanabileceği konusunda yardım almak için öğrencilerin hangi sayfaya bakmaları gerektiğini belirtin.
- **Talimatları, tercihleri ve programları daha basit ve daha kolay anlaşılır hale getirin.** DEHB yaşayan bir çocuğa kendisinden ne beklendiği ne kadar basit bir şekilde anlatılırsa, o çocuğun bu beklentileri zamanında ve üretken bir şekilde yerine getirme ihtimali o kadar yüksek olur.

1.2. Derslerin işlenmesi

Bir dersin DEHB yaşayan çocuklar için en üretken şekilde verilebilmesi için, etkin öğretmenlerin periyodik olarak öğrencilerin derste kullanılan materyali anlayıp anlamadıklarını sorgulaması, sorulan soruya cevap alınamaması durumunda aynı soruyu diğer öğrencilere yöneltmek yerine doğru cevabı soruya o anda cevap vermekte olan öğrenciden almaya çalışması ve ekstradan yardıma ihtiyacı olan öğrencilerin kimler olduklarını belirlemesi gerekmektedir. Öğretmenlerin unutmamaları gereken şeylerden biri de bir dersten veya sınıftan diğerine geçişin özellikle DEHB yaşayan öğrenciler için zor olduğu gerçeğidir. Söz konusu geçiş için hazırlıklı oldukları zaman DEHB yaşayan çocukların sorulan sorulara cevap verme ve yapılan aktivitelere katılma ihtimali daha yüksektir. Aşağıda belirtilen stratejiler etkin ders işleme konusunda öğretmenlere yardımcı olacaktır:

- **Belirlenen kuralların ve beklentilerin tutarlı olmasına özen gösterin.** Yapısalılık ve tutarlılık DEHB yaşayan çocuklar için büyük önem taşımaktadır; DEHB yaşayan çocukların birçoğu değişikliklerle başedememektedir.

Bu çocuklar için en iyi olan şey, kuralların ve seçeneklerin en asgari düzeyde olmasıdır. DEHB yaşayan çocukların kendilerinden ne beklendiğini ve bu beklentilerin yerine getirilmemesi durumunda ortaya ne gibi sonuçlar çıkacağını iyice anlamaları gerekmektedir.

- **DEHB yaşayan çocukları derse katılmaları konusunda teşvik ediniz.** Üstlendikleri görevleri tamamlayabilmeleri için DEHB yaşayan öğrencilere, onları incitip kırmadan ve sadece size ve söz konusu öğrencilere özel ipuçları veriniz; bu öğrencilerden herhangi bir aktivite veya alıştırma yapmalarını istemezden önce söz konusu öğrencileri önceden haberdar ediniz. DEHB yaşayan öğrencilerle sınıfta bulunan diğer öğrenciler arasında var olan farklılıkları gündeme getirmekten kaçınınız. DEHB yaşayan öğrencilerle asla alay etmeyin ve onları eleştirmeyiniz.
- **İşitsel-görsel materyallerden faydalanın.** Öğretmek istediğiniz konuları aktarmak için değişik işitsel-görsel materyaller kullanın. Örneğin, çözülebilmesi için tekrar gruplandırma işlemi yapılması gereken bir toplama işleminin nasıl çözülebileceğini göstermek için bir tepegözden faydalanın. Siz tepegöz ekranında öğrencilerin görmelerini istediğiniz kısımları kontrol edip ayarlarken öğrenciler kendi masalarında problemi çözmekle uğraşabilirler.
- **Öğrencilerin performanslarını kontrol ediniz.** Öğretilen konular üzerindeki hakimiyetlerini değerlendirmek için öğrencilere ayrı ayrı sorular sorunuz. Örneğin, sırasında oturmakta olan öğrencilere (başka bir deyişle, dersini veya yapması gereken görevi bitirip sırasında oturmakta olan öğrencilere) sorunun cevabına nasıl ve hangi yolla ulaştıklarını veya hikayedeki esas kahramanın hikayenin sonunda kendini nasıl hissettiğini, kendi cümleleri ile size anlatmasını söyleyebilirsiniz.
- **Öğrencilerin doğru cevabı aşamalar halinde bulabilmesini sağlayabilecek nitelikte sorular sorunuz.** Öğrencilere, sorulan soruların cevaplarını kendileri bulabilecekleri miktarda zaman tanıdıktan sonra, doğru cevapların aşamalar halinde öğrenciler tarafından ortaya konmasını sağlayın. Soruları cevaplamadan veya soruyu başka bir öğrenciye yöneltmeden önce en az 15 saniye bekleyiniz. Öğrencilere, bildikleri şeyleri gösterme fırsatı tanımak için sorulan sorunun devamı niteliğinde sorular yöneltin.
- **Öğrencilerin performanslarını sürekli olarak ölçün.** Özel yardım ihtiyacı hisseden öğrencilerin kimler olduklarını belirleyin. Hayal kurma, veya can sıkıntısının görsel veya fiili olarak açığa vurulması gibi, öğrencilerin anlatılan şeyleri anlamadıklarını işaret eden sinyallerin farkında olmaya çalışın. Öğrenilmesi hedeflenen bilgileri anlamakta güçlük çeken bu tip öğrencilere konu hakkında tekrar açıklamalarda bulunun veya onlara ders esnasında yardımcı olacak aynı sınıftan bir öğrenci arkadaşını görevlendiriniz.
- **Kendi yanlışlarını kendileri düzeltme konusunda öğrencilere yardımcı olunuz.** Öğrencilere yaptıkları hataları nasıl tespit edebilecekleri ve bu yanlışları nasıl düzeltebilecekleri hakkında bilgi verin. Örneğin, öğrencilere çözdükleri matematik problemlerinde yaptıkları işlemleri tekrar kontrol etmeleri gerektiğini hatırlatın; yaptıkları işlemleri nasıl kontrol edebileceklerini tekrar gösterin; özellikle hatırlanması güç imla kurallarını bir kez daha hatırlatın ve sık sık yapılan basit yanlışlardan nasıl kaçınabilecekleri konusunda hatırlatmada bulunun.
- **Öğrencilere yaptıkları işe konsantre olma konusunda yardımcı olun.** Öğrencilere çaba göstermeye devam etmeleri gerektiğini ve öğretmenlerinin kendilerinden yapılmasını istediği görevlere konsantre olmaları gerektiğini hatırlatın. Örneğin, öğrenilmesi hedeflenen konular veya yapılması istenen ödevler konusunda bilgi içeren müteakip talimatlar verebilir, veya DEHB yaşayan öğrencilere, söz konusu öğrencilerin öğrenim süreçlerine katkıda bulunacak yardımcı öğrenciler belirleyebilirsiniz. Söz konusu uygulamalar öğrenci bazında veya tüm sınıf için uygulanabilir.

- **Öğrenilmesi hedeflenen konular veya yapılması istenen ödevler konusunda bilgi veren müteakip talimatlar.** DEHB yaşayan çocuklara öğretmenlik yapan etkin öğretmenler, öğrenilmesi hedeflenen konular veya yapılması istenen ödevler konusunda bilgi veren müteakip talimatlar sayesinde öğrencilerini yönlendirebilmektedirler:
  - Sözlü talimatlar. Yapılmasını arzu ettiğiniz talimatları sınıfın tümüne açıkladıktan sonra DEHB yaşayan öğrencilerinize neler yapılmasını istediğiniz konusunda sözlü olarak ek talimatlar verin. Örneğin, DEHB yaşayan öğrencilere uyulmasını istediğiniz talimatları anlayıp anlamadıklarını sorun ve verdiğiniz talimatları birlikte tekrar edin.
  - Yazılı talimatlar. Öğrenilmesi hedeflenen konular veya yapılması istenen ödevler konusunda bilgi veren yazılı talimatlar verin. Örneğin, vermiş olduğunuz ödevin, kitabın hangi sayfasında olduğunu gösteren sayfa numarasını tahtaya yazın ve öğrencilere ödevin ne olduğunu unutmaları durumunda tahtaya bakmalarını söyleyin.
- **Sınıftaki ses düzeyinin daha düşük seviyede olmasını sağlayın.** Sınıftaki ses oranının arzu ettiğiniz seviyede olup olmadığını kontrol edin ve ihtiyaç hissettiğiniz anda öğrencilere yanlıklarını düzeltmekte yardımcı olacak geribildirimlerde bulunun. Sınıftaki ses düzeyinin, vermekte olduğunuz ders tipi göz önüne alındığında normal nitelendirilebilecek ses seviyesini aşması durumunda sınıftaki tüm öğrencilere—ya da belirli öğrencilere—dersin başlangıcında altı çizilen davranış kurallarını hatırlatın.
- **Yapılacak olan işleri küçük parçalara bölünüz.** Verilen ödevleri daha küçük ve daha az karmaşık parçalara bölünüz. Örneğin, çözmeleri için 5 matematik problemi daha vermezden önce, öğrencilerinizin daha önceden vermiş olduğunuz ilk 5 problemi çözmelerine izin verin.
- **Önemli noktaların altını çizin.** DEHB yaşayan öğrencilerin verilen talimatlar konusunda daha dikkatli olmalarını sağlamak için, alıştırma kağıtlarında bulunan yazılı talimatlardaki önemli kelimelere dikkat çekin. Alıştırma kağıtlarını ders başlamadan önce hazırlayın veya öğrencilerle talimatları birlikte okurken önemli kelimelerin altını çizin. Okuma derslerinde öğrencilerden bütün kitabı özetlemelerini istemezden önce, öğrencilere önemli cümlelerin nasıl belirlenip altının çizileceği konusunda yardımcı olun veya öğrencilerin bunu bir kağıda yazmalarını sağlayın. Matematik derslerinde öğrencilere önemli noktaların ve işlemlerin nasıl altının çizilebileceğini gösterin; “Mary'nin iki, ve John'un üç elması var” cümlesinde “iki,” “ve,” ve “üç” kelimelerinin altını çizin.
- **Sınırlı zamanlı sınavları kaldırın veya sıklık derecesini azaltın.** DEHB yaşayan çocuklar genellikle zihinlerini sınav süresi ile meşgul ettikleri için sınırlı zamanlı sınavlar DEHB yaşayan çocukların gerçekte ne bildiklerini göstermelerine olanak tanımamaktadır. Yaşadıkları “sınav stresini” ortadan kaldırmak için, DEHB yaşayan çocuklara sınavları ve testleri tamamlayabilmeleri amacı ile ek süre tanıyınız, ve bu çocukların bilgilerini gösterebilmelerini sağlamak için onlara diğer fırsatlar, yöntemler veya test formatları gibi olanaklar tanıyınız.
- **Grup çalışmasına olanak tanıyan öğrenim stratejileri uygulayınız.** Kendilerinin ve arkadaşlarının öğrenme oranlarını en üst seviyeye çıkarmak için öğrencilerin küçük gruplar halinde çalışmalarını sağlayınız. Düşün-Eşleş-Paylaş gibi, öğretmenlerin öğrencilerinden bir konu seçmelerini, seçmiş oldukları konuyu tartışacakları bir eş bulmalarını ve grup içerisinde fikir alışverişinde bulunmalarını isteyecekleri stratejiler uygulayın.
- **Teknolojiden faydalanın.** Öğrencilerin tümü, özellikle de DEHB yaşayan öğrenciler, öğrenimin daha görsel olmasını sağlayan ve öğrencilerin derse aktif olarak katılmasına olanak sağlayan teknolojinin (bilgisayar ve projektör ekranları gibi) sınıf içerisinde kullanılmasından fayda sağlayacaklardır.

1.3. Dersin bitirilmesi

Etkin öğretmenler dersi sonlandırmadan önce dersin bitmek üzere olduğunu öğrencilerine ifade eden, DEHB yaşayan öğrencilerin en azından bazılarının yapmış oldukları ödevleri kontrol eden ve öğrencilerine yapılacak olan bir sonraki aktiviteye nasıl hazırlanmaları konusunda bilgi veren öğretmenlerdir.

- **Öğrencileri bir sonraki aktivite hakkında bilgilendirin.** Dersin sonlarına yaklaşıldığında dersin bitmek üzere olduğunu öğrencilerinize ifade edin. Dersin bitmesine 5 veya 10 dakika kaldığında (özellikle öğrenciler sıralarında öğretmenlerinin verdiği sınıf içi bir aktiviteyle meşgulken veya grup halinde yapılması gereken bir proje çalışması söz konusu ise) öğrencilere ne kadar zamanları kaldığını hatırlatınız. Ayrıca dersin başında öğrencilere, verilecek olan aktiviteyi tamamlamak için ne kadar zamanları olduğunu söyleyebilirsiniz.
- **Yapılan ödevleri kontrol ediniz.** Öğrencilerin tümünün olmasa bile bazılarının ödevlerini kontrol ediniz. Sınıfın derse ne kadar zamanlı hazır olduğunu ve bir sonraki dersi nasıl hazırlamanız gerektiği hakkında bir değerlendirme yapabilmek için öğrencilerin o derste ne öğrendiklerini gözden geçirin.
- **Bir sonraki derste ne yapılacağını özetleyin.** Öğrencilere bir sonraki derse nasıl hazırlanmaları gerektiği konusunda bilgi verin. Örneğin, öğrencilere kitaplarını kaldırıp grup halinde yapılacak bir heceleme dersi için sınıfın ön tarafına doğru gelmelerini söyleyin.

1.4. Öğretim faaliyetlerinin bireyselleştirilmesi

Dersin sunulması, işlenmesi ve sona erdirilmesi hakkında yukarıda belirtilen genel stratejileri uygulamanın yanında, DEHB yaşayan çocuklara eğitim veren etkin öğretmenler değişik ders konularını ve öğrencilerin bu derslerde başarılı olmaları için nelere ihtiyaç duyduklarını göz önünde bulundurarak eğitimsel uygulamalarını bu yönde bireyselleştirmektedirler. Bunun sebebi DEHB yaşayan çocukların bilgiyi öğrenme ve akılda tutma konusunda farklı özelliklere sahip olmasından ve bu öğrenme-akılda tutma sürecinin yalnızca geleneksel okuma ve dinleme yolu ile gerçekleşmemesinden kaynaklanmaktadır. Etkin öğretmenler öncelikle her öğrencinin ek yardıma ihtiyaç duyduğu alanları belirleyip, söz konusu öğrencilerin önceden sınıfın tümüne sunulmuş olan dersi kavrayabilmesinde yardımcı olacak yapısal fırsatların yaratılması için özel stratejiler uyguladılar.

Yukarıda değinilen amaç doğrultusunda uygulanan stratejiler arasında şunları sayabiliriz: öğrencilerin okuduklarını anlama yeteneğinin ve dilin kullanımı ile ilgili becerilerinin geliştirilmesi için verilen sessiz okuma zamanı, okuma öğrenirken kullanılan fonetik kuralların tekrar edilmesi için kullanılan bilgisayar oyunları veya dilbilgisi dersleri, heceleme gücü olan kelimelerin hecelenmesinde yardımcı olacak renk kodları, el yazısında nasıl aralık bırakılacağına öğretmesinde yardımcı olacak dikey çizgili özel yazı kağıtları ve matematik becerilerinin geliştirilmesini amaçlayan oyunlar. Değişik konularda daha fazla örnek için Dikkat eksikliği Yaşayan Çocuklara Öğretmenlik Yapmak: Eğitimsel Stratejiler ve Uygulamalar (2004) adlı kitabın kısaltılmamış versiyonuna bakınız.

1.5. DEHB yaşayan çocukların akademik öğretimlerinde fayda sağlayacak organize olma ve çalışma becerileri

DEHB yaşayan çocukların bir çoğunun dikkati kolaylıkla dağılmakta ve yapılması gereken görevlere konsantre olma konusunda problem yaşamaktadır. Aşağıda belirtilen uygulamalar DEHB yaşayan çocuklara, yapmaları gereken ödevleri ve diğer günlük görevleri nasıl organize edebilecekleri konusunda yardımcı olacaktır:

- **Öğrencilerin danışmanı veya kordinatörü görevini üslenecek bir öğretmen görevlendirin.** Söz konusu öğretmen kendisine diğer öğretmenler tarafından verilecek olan ve öğrencilerin kaydettiği ilerleme hakkında bilgi içeren raporlar ışığında öğrencilerin ne kadar ilerleme kaydettiğini düzenli olarak gözden geçirecek ve ev ile okul arasında irtibatı tesis etmekten sorumlu olacaktır. Haftanın planlanıp organize edilmesi, öğrencinin geçen haftaya oranla kaydetmiş olduğu ilerlemenin değerlendirilmesi, veya öğrencinin geçen hafta karşılaştığı sorunların gözden geçirilmesi için öğrencinin danışman hocası ile düzenli olarak görüşmesine izin verin (örneğin, her Pazartesi sabahı).
- **Ödev defterleri.** Sınıf içerisinde verilen aktivitelerin veya evde yapılması gereken ödevlerin düzenlenmesini sağlamak için öğrencilerinize birer ödev defteri sağlayın.
- **Renk kodlu dosyalar.** Farklı derslerde (ör. Okuma, matematik, sosyal bilgiler, ve fen dersleri) verilen ödevlerin organize edilmesinde yardımcı olmak için öğrencilerinize renk kodlu dosyalar sağlayınız.
- **Ödevlerin birlikte yapılacağı bir arkadaş belirleyin.** Çocuğa sınıf içerisinde veya evde yapılmak üzere verilen ödevlerin ödev defterine kaydedilmesi ve yapılan alıştırmaların ve diğer kağıtların uygun dosyalara yerleştirilmesi konusunda yardımcı olacak bir arkadaş görevlendirin.
- **Masaların ve okul çantalarının temiz ve düzenli olmasının sağlayın.** Öğrencilere masalarını, okul çantalarını, ve yazılı ödevlerin muhafaza edildiği diğer yerleri periyodik olarak temizlemesini ve düzenlemesini söyleyin.
- **Ders konusunun ne olduğunu hatırlatan görsel araçlar.** Sınıfın değişik yerlerine yerleştirilmiş olan ve öğrencilere dersin konusunun ne olduğunu hatırlamakta yardımcı olacak pankartlar, resimler, listeler, tablolar ve diyagramlar kullanınız.

DEHB yaşayan çocuklara zamanı nasıl kullanacakları konusunda yardımcı olmak

DEHB yaşayan çocuklar genelde ödevlerini zamanında bitirmek konusunda problem yaşamaktadır. Dolayısı ile, DEHB yaşayan çocuklar aşağıda belirtilen ve kendilerine zamanı daha iyi nasıl kullanabilecekleri konusunda yardımcı olacak özel materyal ve uygulamalardan faydalanabilirler:

- **Masa saati veya kol saati kullanımı.** Verilen ödevlerin yapılması esnasında zamanın nasıl iyi kullanılacağını öğrenmelerini sağlamak için öğrencilere masa saati veya kol saatinin nasıl kullanıldığını ve okunduğunu gösterin.
- **Takvim kullanımı.** Ödevlerin hangi gün yapılacağı veya teslim edileceğini gösteren bir program yapmalarını sağlamak için öğrencilere takvimin nasıl kullanıldığını ve okunduğunu gösterin.
- **Ödevleri öğrencilerle daha küçük parçalara bölme çalışması yapın.** Öğrenciye sizin gözetiminiz altında uzun bir ödevi daha kısa ve birbirleriyle ilişkili bir aktiviteler dizisine dönüştürmesi için fırsat tanıyın.

Günlük yapılan işleri belirten bir program yapın. Günlük yapılması planlanan aktiviteleri gösteren programı öğrencinin masasının üzerine öğrencinin görebileceği bir şekilde bantlayın.

DEHB yaşayan çocuklara yardımcı olacak çalışma becerileri

DEHB yaşayan çocuklar genellikle kendi başlarına nasıl verimli çalışabileceklerini öğrenme konusunda problem yaşamaktadırlar. Aşağıda belirtilen stratejiler DEHB yaşayan öğrencilere okul hayatlarında başarılı olmak için ihtiyaç duydukları çalışma becerilerini geliştirme konusunda yardımcı olabilir:

- **Alıştırma kağıtlarının öğrenciye göre uyarlanması.** Öğrencilere alıştırma kağıtlarını nasıl kendilerine göre uyarlayabileceklerini öğretin. Örneğin, öğrencinin alıştırma kağıdını, kağıtta her seferinde yalnızca bir soru görebilecek şekilde katlamasına yardımcı olun. Öğrenci kağıt üzerindeki diğer soruları örtmek için aynı zamanda boş bir sayfa da kullanabilir.
- **Venn diyagramları.** Öğrencilere okuma, matematik, veya diğer derslerde önemli noktaları Venn diyagramları kullanarak nasıl gösterebileceklerini ve organize edebileceklerini öğretin.
- **Not alma becerileri.** İstenirse Anita Archer'ın yazmış olduğu "Okulda Başarı için Gerekli Olan Beceriler" (Archer & Gleason, 2002) adlı kitapta da belirtilen türden bir programdan faydalanarak DEHB yaşayan çocuklara öğrendikleri önemli akademik kavramları organize ederken nasıl not alabileceklerini öğretin.
- **Sık yapılan hatalar için kontrol listesi.** Öğrencilere yazılı ödevlerde sık sık yaptığı yanlışlar (ör. Noktalama işaretlerinde veya büyük harf kullanma konusunda yaptığı yanlışlar), matematik işlemlerinde sıklıkla düştüğü hatalar (ör. Toplama veya çıkarma hatası) veya diğer derslerde genellikle yapmakta olduğu yanlışlar için bir kontrol listesi sağlayın. Öğrencilere yapmış oldukları ödevleri okulda veya evde kontrol ederken bu listeden nasıl faydalanabileceklerini öğrenme konusunda yardımcı olun.
- **Ödev yapmak için gerekli olan malzemelerin kontrol listesi.** Öğrencilere, verilen ödevlerin yapılabilmesi için ihtiyaç duyulan gereçlerin kategoriler halinde tanımlanmasına yarayan (ör. Kitaplar, kalemler ve ödev kağıtları) bir kontrol listesi sağlayın.
- **Düzenli çalışma alanı.** DEHB yaşayan çocuklara, ödevlerini yapacakları çalışma ortamını nasıl düzenli hale getirebileceklerini öğretin. Örneğin, öğrencilere ödevlerini yapmaya başlamazdan önce çalışma ortamında bulunan gereksiz kitapları veya malzemeleri ortadan kaldırmasını söyleyin.
- **Ev ödevlerinin yapılıp yapılmadığını denetleyin.** DEHB yaşayan öğrencilerinizin vermiş olduğunuz ödevleri yapmadığını kontrol edin. Verilen ödevleri yapmamalarına sebebiyet veren olası sorunları öğrencilerinizle ve aileleri ile görüşerek çözmeye çalışın. Örneğin, verilen ödevlerin zorluk derecesini ve öğrencilerinizin her gece ödevlerine ne kadar zaman ayırdığını değerlendirin. Verilen ödevler konusunda en önemli noktanın, verilen ödevlerin niceliği değil, niteliği olduğunu aklınızdan çıkarmayın. Ödev yapmak her ne kadar çalışma becerilerinin geliştirilmesi konusunda önemli bir role sahip olsa da, verilen ödevler öğrenciye henüz yabancı olduğu bir konuda birçok bilgi içeren materyallerin sunulması amacını değil, daha önceden sınıfta öğrenilmiş olan bilgi ve becerilerin tekrar gözden geçirilmesi ve pekiştirilmesi amacını taşımaktadır.

2. Davranışsal müdahaleler

DEHB yaşayan çocuklara etkili bir öğretim programı uygulanabilmesi için gerekli olan önemli unsurlardan ikincisi davranışsal müdahalelerdir. Kendilerinden yaşça daha küçük çocuklar gibi hareket eden DEHB yaşayan çocuklar, genelde kendi yaş seviyelerinde olan çocuklardan beklenen olgunlukta davranışlarda bulunmak ve dürtüsel davranışlarını ve aşırı hareketliliklerini kontrol altına almayı öğrenmek konusunda problem yaşamaktadırlar. DEHB yaşayan çocuklar aynı zamanda sınıfta bulunan diğer öğrencilerle arkadaşlık kurmak ve hareketlerinin sosyal anlamda doğuracağı sonuçları kestirmek konusunda da sorun yaşamaktadırlar.

Davranışsal müdahalelerin amacı, DEHB yaşayan öğrencilerin hem kendi öğrenimlerine, hem de sınıfta bulunan diğer öğrencilerin öğrenimine katkıda bulunacak davranışlar sergilemelerinde yardımcı olmaktır. İyi yönetilen sınıflar disiplinle ilgili birçok problemin oluşmasını engellemekte ve öğrenim için en uygun ortamın oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır. Öğretmenin zamanı derse konsantre olmayan öğrencilerle ilgilenmek için harcanırsa, diğer öğrencilere yardımcı olmak için daha az zaman kalacaktır. Davranışsal müdahaleler öğrencileri cezalandırmak için başvurulacak bir yöntem olarak değil, öğretimin en etkin ve etkili şekilde yapılmasını sağlayacak bir fırsat olarak değerlendirilmelidir.

2.1. Etkin davranışsal müdahale teknikleri

Etkin öğretmenler öğrencilerin davranışlarını kontrol almayı öğrenmelerinde yardımcı olmak için bir dizi davranışsal müdahale teknikleri kullanırlar. Bu teknikler arasında belki de en etkin ve önemli olanı öğrencilerin sergiledikleri olumlu davranışların sözlü olarak teşvik edilmesidir. Sözlü teşviklerin en yaygın olarak kullanıma şekli öğrencilerin olumlu davranışlar sergilemesi veya yapılması istenen bir aktiviteyi yapmaya başlaması/bitirmesi sonucunda öğrencilere yapılacak övgülerdir. "Aferin" gibi basit kelimeler öğrencileri olumlu davranışlar sergileme konusunda teşvik etmektedirler. Etkin öğretmenler DEHB yaşayan çocukları yaptıkları olumlu davranışlar için sık sık öven ve öğrencileri, yapılması istenen aktiviteyi yapmaya başladığı zaman değil, söz konusu aktiviteyi yapmaya başlamazdan önce teşvik eden öğretmenlerdir. Aşağıda belirtilen stratejiler teşvik ve övgünün nasıl kullanılması hakkında bilgi vermektedir:

- **Öğrencileri överken onlara yapmış oldukları olumlu hareketin ne olduğunu da açıklayın.** Övgü ve teşvik, öğrencinin sergilediği spesifik olumlu davranış için yapılmalıdır: öğretmenin yapacağı yorumlar öğrencinin neyi doğru yaptığı konusunda odaklanmalı ve öğrencinin sergilediği davranışlardan hangisinin (hangilerinin) olumlu olduğunu belirtmelidir. Öğretmenler öğrencisini sınıfı rahatsız etmediği için methetmek yerine, öğrenciyi dersi, örneğin bir matematik dersini, sessiz ve zamanında tamamladığı için övmelidirler.
- **Yapılan olumlu hareketleri o anda teşvik edin.** Bir öğrenci yapılan olumlu davranışlar için ne kadar erken övülürse, aynı öğrencinin yaptığı olumlu hareketi gelecekte de tekrarlanma şansı o kadar yüksek olacaktır.
- **Öğrencileri övmek için her zaman aynı kelimeleri kullanmayın.** Öğretmenlerin öğrencilerini övmek ve teşvik etmek için kullandıkları ifadeler her zaman aynı olmamalıdır; öğrencilerin aynı övgü ifadelerini tekrar tekrar duymaları söz konusu ifadelerin öğrenciler açısından değerini yitirmesine sebep olabilmektedir.

- **Yaptığınız övgülerin dürüst ve tutarlı olmasına dikkat edin.** Sergilenen olumlu davranışlar karşısında yapılan övgüler tutarlı olmak zorundadır. Öğretmenler arasında öğrencilerden beklenen olumlu hareketler konusunda tutarlılık olması DEHB yaşayan öğrencilerin kendilerinden beklenen olumlu hareketler konusunda karışıklık yaşamamaları açısından önem taşımaktadır. Aynı şekilde, öğretmenlerin dürüst olmayan bir şekilde övgülerde bulunması bunun öğrenciler tarafından anlaşılmasına ve övgü ve teşvik ifadelerinin öğrencilerin gözünde etkinliğini kaybetmesine yol açacaktır.

En etkin öğretmenlerin davranışsal müdahaleleri öğrencileri cezalandırmak için değil, övmek ve teşvik etmek için kullandıkları her zaman hatırlanmalıdır. Olumsuz sonuçlar geçici olarak tavırların değişmesine sebebiyet verse de, davranışların değişmesine nadiren sebep olmakta ve aslında olumsuz davranışlar sergileyen öğrencilere ödül olarak daha fazla özen gösterilmesine sebep olarak, sergilenen olumsuz davranışların sıklığını ve yoğunluğunu artırabilmektedir. Ayrıca, verilen cezalar çocuklara ne yapmalarını gerektiğini öğretmekte, çocukların kendilerinden beklenen olumlu davranışları yapabilmek için ihtiyaç duydukları becerileri öğrenmelerine engel olmaktadır. Verilecek olumlu destek ve teşvik, öğrencilerin uzun vadedeki davranışlarının şekillenmesinde rol oynayacak tavır değişikliklerinin oluşmasını sağlayacaktır.

Sözlü olarak yapılan teşviğin yanında, aşağıda verilen genel davranış müdahale tekniklerinin de DEHB yaşayan öğrenciler açısından yararlı oldukları gözlemlenmiştir:

- **Sergilenen olumsuz davranışların bazılarını görmezden gelin.** Öğretmenlerin zaman zaman öğrenciler tarafından sergilenen olumsuz davranışları görmezden gelmesi olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Söz konusu yaklaşım, özellikle sergilenen olumsuz davranışın kasıtlı olarak yapılmadığı, bir kez daha tekrar edilmesinin pek olası görünmediği ve diğer öğrencilerin dersi takip etmelerini engelleyecek veya rahatsız olmalarına sebebiyet verecek boyutlarda olmayıp yalnızca öğretmenin ilgisini çekmek için yapıldığı durumlarda yararlı olmaktadır.
- **Öğrencilerin dikkatini dağıtabilecek şeyleri ortadan kaldırın.** Öğretmenler genellikle birtakım eşyaların (ör. Eşyaları birarada tutmaya yarayan lastik tutacaklar ve oyuncaklar) DEHB yaşayan öğrencilerin sınıftaki dikkatini dağıttığını gözlemlemiştirler. Öğrencilerin dikkatini dağıtabilecek eşyaların ortadan kaldırılması, özellikle öğrencilerden söz konusu eşyaları hemen ortadan kaldırmaları istenip öğrencilerin bunu başaramadıkları durumlarda etkili olmaktadır.
- **Öğrencilerin rahatlamasını sağlayan eşyalarını yanlarında bulundurmasına izin verin.** Bazı oyuncak ve eşyaların DEHB yaşayan öğrencilerin ve sınıftaki arkadaşlarının sınıf içerisindeki dikkatini dağıttığı gibi, DEHB yaşayan çocuklardan bazıları yanında sessiz bir şekilde bulundurabileceği ve dokunabileceği birtakım eşyaların olmasından olumlu olarak etkilenirler. Bu tür eşyalar öğrencilerin dersi dinlerken duygusal anlamda kendilerini daha rahat hissetmelerini sağlamaktadır.
- **"Emniyet sübabı" vazifesi görecektir fırsatlar yaratın.** DEHB yaşayan çocukların bir yerlere gönderilmek suretiyle (örneğin bir kitabı kütüphaneye iade etmek için) sınıftan kısa bir süreliğine çıkmalarına izin vermek, söz konusu çocuğun sakinleşmesine ve derse konsantre olmaya hazır bir şekilde sınıfa geri dönmeye katkıda bulunacak etkili bir yöntem olabilmektedir.

- **Engellerin aşılması için verilen destek.** Öğretmenler, öğrencilerin yapamadıkları bir ödevden dolayı düş kırıklığına uğramalarını önlemek için öğrencileri teşvik edebilir, ve onlara destek ve yardımda bulunabilir. Bu yardım ve destek, DEHB yaşayan öğrenciye yardımcı olmak için sınıftan bir arkadaşının görevlendirilmesinden, öğrencilere bilgi verici ek materyaller sağlanmasına kadar değişik şekiller alabilmektedir.
- **Ebeveyn konferansları.** Ebeveynler öğrencilerin eğitimi konusunda çok önemli bir rol oynamaktadırlar, ve söz konusu öğrenciler DEHB yaşayan çocuklarsa, bu aksiyon daha da büyük bir doğruluk kazanmaktadır. Dolayısı ile, öğrencilerin başarısının planlanma sürecine ebeveynlerin de dahil edilmeleri gerekmektedir. Söz konusu planlama sürecine ebeveynlerin de dahil edilmesi davranışsal müdahale stratejilerinin belirlenme sürecinde ebeveynlerden alınan bilgilerin de göz önünde bulundurulmasını, ebeveynler ve öğretmenler arasında sık sık iletişim kurulmasını ve öğrencilerin göstermiş oldukları ilerlemenin denetlenebilmesi için işbirliği halinde çalışılmasını gerektirecektir.
- **Arkadaş destek grubu.** Arkadaş destek grubu üyeleri DEHB yaşayan öğrencilerin davranışlarını olumlu yönde etkileyebilmektedirler. Günümüzde birçok okul, üyelerine kendi arkadaşları tarafından sebebiyet verilen ihtilaflar da dahil olmak üzere çeşitli anlaşmazlıkları çözmek için eğitim verilen arkadaş destek gruplarını resmileştirmişlerdir.

Etkin öğretmenler, öğrencilere kendilerinden beklenen davranışları hatırlatmaya yarayan hareketlerden de faydalanırlar. Söz konusu hareketler öğrencilere öğrenim hayatları ve sınıf içerisinde sergileyecekleri davranışlar konusundaki beklentileri hatırlamaları konusunda yardımcı olmaktadır. Özellikle faydalı olabilecek üç yöntem aşağıda belirtilmiştir:

- **Görsel ipuçları.** Öğrencilere, kendilerine verilen aktiviteleri yapmaya devam etmeleri gerektiğini hatırlatan kolay anlaşılır ve rahatsız edici nitelikte olmayan ipuçları belirleyin. Örneğin, öğrencinin gözlerine bakarak onu işaret edebilir veya elinizi avuç içiniz yere bakar vaziyette öğrencinin bulunduğu yere uzatabilirsiniz.
- **Yakınlık kontrolü.** Çocuklarla konuşurken çocuğun durmakta veya oturmakta olduğu yere gidin. Fiziki olarak çocuğa yakın bir yerde olmanız çocuğun dikkatini toplamasına ve ne söylediğinizi dikkatle dinlemesine yardımcı olacaktır.
- **El hareketleri.** DEHB yaşayan çocuklar ile gizli bir şekilde iletişim kurabilmek için el işaretlerinden faydalanın. Örneğin, öğrencinizden sınıfa sorduğunuz her soruyu cevaplamak için el kaldırmasını söyleyin. Elin kapalı bir yumruk şeklinde olması öğrencinin cevabı bildiğini işaret etmek için, elin avuç açık bir şekilde kaldırılması ise öğrencinin cevabı bilmediğini belirtmek için kullanılabilir. Dolayısı ile öğrenciye soruyu cevaplama fırsatı, sadece öğrencinin sorulan sorunun cevabını bildiğini gizli bir şekilde işaret ettiği zamanlarda verilir.

Bazı durumlarda, öğrencilere kendi davranışlarını kontrol etmeyi öğretmek için tasarlanmış talimatlar DEHB yaşayan çocuklar için faydalı olabilmektedir:

- **Sosyal beceriler dersleri.** DEHB yaşayan çocuklara yapısal bir sınıf ortamı içerisinde uygun sosyal becerileri öğretiniz. Örneğin, öğrencilerden sık görülen sosyal problemleri sınıfta canlandırmalarını ve soruna getirilebilecek değişik çözümleri biçimlendirmelerini isteyiniz.

Söz konusu becerilerin geliştirilmesi ve bu becerilerin öğrenciler tarafından kullanılmasını sağlayacak yapısal fırsatların yaratılması büyük önem taşımaktadır. Bu tür derslerin veya deneyimlerin okul geneline yayılması okuldaki ortamı olumlu yönde etkileyebilmektedir.

- **Problem çözme seansları.** Sosyal anlaşmazlıkların nasıl çözülebileceği konusunda tartışmalar yapın. Bir öğrenci ile veya birden fazla öğrencinin bulunduğu bir öğrenci grubu ile önceden tasarlanmamış, doğaçlama şeklinde gelişen ve ortaya bir fikir ayrılığı çıkmasını sağlayacak bir tartışma yürütün. Bu ortamda, bir oyun hakkında görüş ayrılığına düşmüş iki öğrenciden aralarındaki ihtilafı nasıl çözebileceklerini tartışmalarını isteyin. Çocukları sizin denetiminizde var olan görüş ayrılığını çözebilmek için birbiriyle konuşmaya teşvik edin.

Davranış anlaşmaları, yönetim planları, somut ödüller, veya sembolik ekonomi sistemlerinin de aralarında bulunduğu davranışsal müdahaleler ve destekler DEHB yaşayan birçok çocuğa davranışlarını nasıl kontrol altına alabileceğini öğrenme konusunda yardımcı olmaktadır. Öğrencilerin kişisel ihtiyaçları bireysel bazda değişiklik gösterdiği için öğretmenlerin, ailelerin ve ilgili diğer uzmanların söz konusu uygulamaların sınıfları için uygun olup olmadıklarını belirlemeleri gerekmektedir. Aşağıda bu teknikler ve uygulama esnasında takip edilecek aşamalar hakkında örnekler verilmiştir:

- **Davranış anlaşmaları ve yönetim planları.** DEHB yaşayan çocukların edinmesini hedeflediğiniz spesifik davranış biçimlerinin, akademik bilgilerin, düzeltilmesi gereken davranışlarının ve olumsuz davranış biçimleri karşısında uygulanacak stratejilerin neler olduğunu belirleyiniz. Verilen ödevlerin zamanında tamamlanması ve oyun alanında riayet edilmesi gereken güvenlik kurallarına uyulması gibi uygun davranışların belirlenmesi için öğrencilerle işbirliği yapın. Çocukların kendileri için belirlenmiş olan hedeflere ulaşmak için çaba göstermelerinin önemli olduğunu kavramalarını sağlayın. Genellikle sınıfın tümü için değil, bireysel bazda öğrenciler için uygulanmakta olan davranış anlaşmaları ve yönetim planlarının ebeveynlerden alınan bilgiler ışığında hazırlanmaları gerekmektedir.
- **Somut ödüller.** Yapılmasını istediğiniz olumlu davranışları teşvik etmek için somut ödüller belirleyiniz. Bu ödüller “mutlu yüzler” gibi etiketler, spor kulüplerinin amblemleri, veya öğrencinin bilgisayarda belirlenen normal süreden daha fazla vakit geçirmesi ve öğretmeni ile öğle yemeği yemesi gibi ayrıcalıklardan oluşabilmektedir. Ödülün belirlenmesinde öğrenciler de söz sahibi olmalıdırlar. Ödüllerle ilgili sürece öğrencilerin de dahil edilmesi öğrencilerin ödülü kazanmak için gayret gösterme ihtimalini artıracaktır.
- **Sembolik ekonomi sistemleri.** Davranış anlaşmasında belirlenmiş olan bir hedefe ulaşmaları konusunda öğrencileri motive etmek için sembolik ekonomik sistemlerden faydalanın (Barkley, 1990). Örneğin, öğrencilere zamanında tamamladıkları her ödev için puanlar verilebilir. Bazı durumlarda, öğrenciler zamanında tamamlamadıkları her ödev için puan da kaybedebilecektir. Belirli sayıda puana ulaşan bir öğrenci, bilgisayarda daha fazla vakit geçirmek, veya Cuma günü öğleden sonra bir ders saatini “bos” geçirmek gibi somut bir ödül kazanır. Sembolik ekonomi sistemleri genelde bireysel bazda öğrenciler için değil, sınıf genelinde tatbik edilen bir uygulamadır.

- **Kendi kendini yönetme sistemleri.** Öğrencilere davranışları konusunda öğretmeden devamlı geribildirim almadan, kendi davranışlarını denetlemek ve değerlendirmek konusunda eğitim verin. Tipik bir kendi kendini yönetme sistemi kapsamında, öğretmen öğrenci tarafından denetlenecek davranışları belirler ve öğrenciyi hangi davranış sonucunda kaç puan alacağını belirten yazılı bir puan tablosu verir. Öğretmen ve öğrenci, öğrencinin bir aktivite esnasında sergilemiş olduğu davranış biçimlerini ayrı ayrı puanlar ve elde edilen puanları birbirleriyle kıyaslarlar. Öğrenci ve öğretmenin ayrı ayrı vermiş oldukları puanlar birbiriyle aynıysa veya aralarında bir puanlık bir fark varsa öğrenci puan kazanmış olur; aradaki puan farkı birden fazla ise öğrenci hiç puan kazanamaz. Öğrenci tarafından toplanan puanlar karşılığında öğrencilere birtakım ayrıcalıklar verilir. Zaman içerisinde öğretmenin bu süreçteki rolü biter ve öğrenci kendi davranışlarını yalnızca kendisi denetlemekten sorumlu olur.

3. Sınıf ortamı

DEHB yaşayan çocuklara etkin bir öğretim programı uygulama stratejisi için gerekli olan üçüncü unsur sınıftaki fiziki ortamdır. DEHB yaşayan çocuklar genellikle sınıfın yapısal ortamına adapte olmakta, önemli konuları belirlemede, ve yapılması istenen görevlere konsantre olmakta zorluk yaşarlar. DEHB yaşayan çocukların dikkati sınıfta bulunan diğer öğrenciler yüzünden, veya etrafında yapılan diğer faaliyetler sonucunda kolaylıkla dağılmaktadır. Dolayısı ile, öğrencilerin dikkatinin dağılmasını önleyen ve yaptıkları işe konsantre olmalarını sağlayan bir ortam DEHB yaşayan birçok çocuk için faydalı olmaktadır. Sınıftaki fiziki ve öğrenim ortamında yapılacak birtakım düzenlemeler DEHB yaşayan çocuklar için yararlı olacaktır.

3.1. DEHB yaşayan öğrenciler için sınıftaki oturma düzeninde yapılabilecek özel düzenlemeler

DEHB yaşayan çocuklara yardımcı olabilmek için sınıfın fiziki ortamında yapılabilecek en yaygın uygulama, DEHB yaşayan çocuğun sınıfta nerede oturacağını belirlemesidir. Sınıfın oturma düzeninde yapılabilecek özellikle 3 farklı düzenlemenin faydalı olabileceği gözlemlenmiştir:

- **DEHB yaşayan çocuğun öğretmenin yanına oturtulması.** DEHB yaşayan çocuğu sizin yanınızdaki bir masaya veya sınıfın ön tarafında yer alan bir masaya oturtun. Bu şekilde ayarlanacak bir oturma düzeni ile çocuğun hareketlerini denetleyebilecek bir konumda olacak, aynı zamanda çocuğu yapılması istenen aktivitelere konsantre olma konusunda teşvik etme fırsatını da yakalamış olacaksınız.
- **DEHB yaşayan çocuğun kendine örnek olabilecek bir öğrencinin yanına oturtulması.** DEHB yaşayan öğrenciyi örnek alabileceği bir öğrencinin yanına oturtun. Bu şekilde ayarlanacak bir oturma düzeni öğrencilere çalışırken birbirleri ile yardımlaşma ve birbirlerinden yeni şeyler öğrenme fırsatı verecektir.
- **Öğrencilerin dikkatini mümkün olabilecek en asgari şekilde dağıtacak ortamlar sağlayınız.** Öğretmenler mevcut imkanları kullanarak öğrencilerin ders çalışabilecekleri veya sınava girebilecekleri sessiz ve öğrencilerin dikkatini dağıtacak faktörlerin bulunmadığı bir oda veya alan temin etmek zorundadırlar. Cezalandırıldıkları görüntüsü vermekten kaçınmak için öğrenciler bu odaya özel, dikkatli ve kibar bir şekilde gönderilmelidir.

3.2. Öğrenim gereçleri ve fiziksel öğrenim koşulları

Deneyimli öğretmenler sınıftaki öğrenim ortamını düzenlemek ve DEHB yaşayan öğrencilerin özel ihtiyaçlarının giderilmesinde kolaylık sağlamak amacıyla özel öğrenim gereçleri kullanmaktadırlar. Deneyimli öğretmenler aynı zamanda DEHB yaşayan öğrencilerin ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak sınıfın fiziki ortamını denetlemektedirler. Aşağıda belirtilen gereçler ve teknikler bu bağlamda yararlı olabilir:

- **İşaret değnekleri.** Öğrencilere yazılı kelimeleri görsel olarak takip etmelerinde yardımcı olacak işaret değneklerini kullanmayı öğretin. Örneğin, sınıftaki öğrencilere sıra ile bir parçayı veya hikayeyi yüksek sesle okuma aktivitesi yaptırıldığı durumlarda, okunan yerleri takip edebilmesi için DEHB yaşayan öğrencilere kitaptaki sayfaları belirtmek için kullanılan kağıtlardan verebilirsiniz.
- **Kum saati.** Dersin başlangıç ve bitiş saatlerini öğrenciler için not edin. Sınıfın ön kısmına öğrencilere dersin bitmesine ne kadar zaman kaldığını gösteren bir kronometre yerleştirin; öğrenciler dersin bitmesine ne kadar zaman kaldığını öğrenmek için kronometreyi kontrol edebilirler. Öğrencilere ne kadar zaman kaldığı belirli aralıklarla da hatırlatılabilir. Örneğin, kronometre üç kez 10 dakikalık bir süreye ayarlanırsa öğrenciler 30 dakikalık bir ders saati içerisinde göstermiş oldukları performansı kendileri denetleyebilirler.
- **Sınıftaki ışıklar.** Sınıftaki ışıkların açılıp kapatılması öğrencilere sınıftaki ses düzeyinin çok yüksek olduğunu ve sessiz olmaları gerektiğini hatırlatan bir uyarı olarak kullanılabilir. Aynı işaret öğrencilere bir sonraki ders için hazırlanmaya başlamaları gerektiğini hatırlatan bir uyarı olarak da kullanılabilir.
- **Müzik.** Öğrencilere çok ses yapmakta oldukları konusunda uyarıda bulunmak için bir kasetçalar kullanarak çalacağınız müziği veya piyanonun tuşları ile çıkaracağınız birkaç notayı kullanabilirsiniz. Ayrıca, çalacağınız farklı müzik türleri ile öğrencilere yapılacak olan aktivite için uygun olan hareket düzeyini bildirebilirsiniz. Örneğin, yalnız ve sessiz bir şekilde yapılması gereken aktiviteler için alçak sesle çalınan klasik müzik, grup halinde yapılacak daha aktif aktiviteler içinse caz müzik kullanabilirsiniz.
- **Kullanılan eşyaların uygun olması.** DEHB yaşayan öğrencilerin kullanacakları masa ve sandalyelerin uygun büyüklükte olmaları gerekmektedir; masa ve sandalyelerin uygun olmaması durumunda çocukların oturdukları yerde huzursuz bir şekilde kıpırdanıp yerlerinde duramama eğilimi artacaktır. Genel kural çocuğun dirseklerini masanın üzerine koyduğu zaman çenesini rahat bir şekilde avucunun içine koyabilecek konumda olması gerektiği şeklindedir.

Sonuç

Elinizdeki kılavuz DEHB yaşayan çocukların eğitiminde başarılı olduğu saptanmış bir dizi öğretim stratejisi hakkında özet bilgi vermiştir. Ancak, söz konusu stratejilerin tüm çocuklar için faydalı oldukları bir kez daha vurgulanmalıdır. DEHB yaşayan çocuklara başarılı bir eğitim verilebilmesi için uygulanacak stratejinin üç temel unsuru akademik öğretim, davranışsal müdahaleler ve sınıf ortamıdır. Öğretmenler belirtilen unsurlardan farklı teknikleri öğretim ve sınıf yönetimi alanındaki günlük uygulamaları ile birleştirerek DEHB yaşayan öğrencilerinin akademik performanslarını ve davranışlarını olumlu yönde değiştirme konusunda daha güçlü bir konuma gelebileceklerdir. Bunu yapmak sureti ile öğretmenler tüm öğrencileri için daha verimli bir öğrenme ortamı yaratacaklardır.

Bu kılavuz aşağıda adı geçen kaynaklardan kısmi olarak faydalanılarak hazırlanmıştır:

ABD Eğitim Bakanlığı, Özel Öğrenim ve Rehabilitasyon Hizmetleri, Özel Öğrenim Programları Dairesi, Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu yaşayan öğrencilerin Eğitimi: Öğretim stratejileri ve uygulamaları, Washington, D.C, 2004 .

Raporun tümü bakanlığın websitesinde bulunabilir:
<http://www.ed.gov/about/offices/list/osers/osep/index.html>